

KEMÂL PAŞAZÂDE'NİN SIFAT-NÂMESİ

Nihat ÖZTOPRAK | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7400-0180> | noztoprak@fsm.edu.tr

Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye/ Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Istanbul-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/04mma4681>

Atıf Bilgisi/Citation: Öztoprak, Nihat. "Kemâl Paşazâde'nin Sıfat-nâmesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 34 (Prof. Dr. Hüseyin Akkaya Armağanı) (Haziran 2025), 539-556. <https://doi.org/10.15247/1672264> / Öztoprak, Nihat. "Kemâl Paşazâde's Sıfat-nâmesi ". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 34 (In Honor of Prof. Dr. Hüseyin Akkaya) (June 2025), 539-556. <https://doi.org/10.15247/1672264>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 08.04.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 04.05.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.06.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

Bu makale daha önce 5. Tokat Sempozyumu'nda (14-15-16 Ekim 2022) tebliğ olarak sunulmuştur. Ancak bir karışıklık sebebiyle sempozyum bildirileri arasında yayımlanamamıştır.

ÖZET

Bu araştırmada Tokatlı Kemâl Paşazâde'nin (ö. 1534) yeni bulunan Sıfat-nâme'si tanıtılmaktadır. Kemâl Paşazâde 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış, şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiş önemli bir devlet adamı, âlim ve şairdir. O, hareketli ve bereketli hayatına çok sayıda eser sığdırmış ve şair tabiatından dolayı onların birçoğunu nazmen yazmıştır. Bunlardan biri de Sıfat-nâme'sidir. Daha önce varlığı bilinmeyen eser bu makale aracılığıyla tanıtılmıştır.

Kemâl Paşazâde, Sıfat-nâme'sine insana zatını temaşa etmesini öğütleyerek başlar. Sonra insanın vücut uzuvları ve davranışlarıyla kâinat arasındaki ilişkiden söz eder. Zira ona göre insan zübde-i âlemdir. İnsandaki her uzuv ve tavır, kâinatta var olan bir şeyi temsil eder ve onun yansımasından ibarettir. Şair 60 bendlik/hanelik eseri içinde hep bu yansımaları dile getirir. Buna göre vücuttaki kan, et, deri ve balgam kâinattaki dört unsurdur; kâinat insanın altı cihetine karşılıktır; göz, kulak, ağız ve burun yedi deryadır; yedi kat yer ve yedi kat gök insanın vücudunda birleşmiştir; insan vücudundaki her bir uzuv ve insanın her sıfatı bir gezegen veya burcun karşılığıdır. Mesela: tabiat-Utarit, lisan-Kamer, yürek-Zühre, bağır-Müşteri, öd-Merih, dalak-Zuhal, rûy-Şems, boyun-Sevr, kollar-Cevzâ, boy-Tûbâ, göğüs-Esed, memeler-burc-ı Seretan, bağırsak-burc-ı İhsan, kırmızıbağırsak-burc-ı Akreb, mak'ad-Kavs, dizler-Sünbüle burcu, âşıklar-Delv burcu, kafa-arş-ı rahmanî vs.dir.

Bu makalede, Türk edebiyatında şimdilik yalnızca üç örnekten biri olan 60 bendlik/hanelik Kemâl Paşazâde'nin Sıfat-nâme'sinin metni hazırlanmış, şekil ve muhteva hususiyetleri anlatılmış, şairi üzerine mütalaalar yapılmış ve Türk edebiyatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: sıfatnâme, vücutnâme, Kemal Paşazade, Tokat, zübde-i âlem, nüsha-i âlem.

ABSTRACT

KEMÂL PAŞAZÂDE'S SIFAT-NÂME

This study introduces the newly discovered Sıfat-nâme by Tokatlı Kemâl Paşazâde (d. 1534). Kemâl Paşazâde was a significant statesman, scholar, and poet who lived during the first quarter of the 16th century and ascended to the office of Shaykh al-Islâm (*şeyhülislam*). Leading a dynamic and prolific life, he produced numerous works, many of which he composed in verse due to his poetic disposition. One of these works is Sıfat-nâme, the existence of which had previously remained unknown, is introduced to the academic community through this study.

Kemâl Paşazâde begins Sıfat-nâme by urging humanity to engage in self-reflection. He then explores the relationship between human bodily organs and behaviors and the universe, as he perceives humans as the quintessence of the cosmos (zübde-i âlem). According to him, every human organ and trait corresponds to an element in the universe and serves as its reflection. Throughout the 60-stanza work, the poet continuously expresses these reflections. Accordingly, blood, flesh, skin, and phlegm in the human body correspond to the four fundamental elements; the universe aligns with the six directions of the human body; the eyes, ears, mouth, and nose correspond to the seven seas; and the seven layers of the earth and heavens are unified within the human body. Additionally, each human organ and trait is associated with a celestial body or zodiac sign. For instance, nature corresponds to Mercury (Utarit), the tongue to the Moon (Kamer), the heart to Venus (Zühre), the liver to Jupiter (Müşteri), the gallbladder to Mars (Merih), the spleen to Saturn (Zuhal), the face to the Sun (Şems), the neck to Taurus (Sevr), the arms to Gemini (Cevzâ), height to the Tûbâ tree, the chest to Leo (Esed), the breasts to Cancer (burc-ı Seretan), the intestines to a zodiac sign referred to as burc-ı İhsan, the red intestine to Scorpio (burc-ı Akreb), the anus to Sagittarius (Kavs), the knees to Virgo (Sünbüle), the shins to Aquarius (Delv), and the head to the arş-ı rahmanî (the divine throne), among others.

This article provides a critical edition of the 60-stanza Sıfat-nâme, one of only three known examples of its kind in Turkish literature. It examines its structural and thematic characteristics, offers insights into the poet, and evaluates the work's significance within the context of Turkish literary tradition.

Keywords: Sıfat-nâme, Vücut-nâme, Kemâl Paşazâde, Tokat, quintessence of the cosmos (zübde-i âlem), microcosm (nüsha-i âlem).

Giriş

Türk edebiyatında sıfat-nâme/vücûd-nâme türü eserler

Türk edebiyatında insanın maddî ve manevî yapısıyla kâinat arasındaki ilişkiyi işleyen eserler vardır. Bilindiği kadarıyla Kaygusuz Abdal’ın (ö. 1444) *Vücûd-nâme’si*, Ârifî’nin *Nüşa-i Âlem’i* ve bu makalede incelemesi yapılan Kemâl Paşazâde’nin *Sıfat-nâme’si* bu türden eserlerdir. *Vücûd-nâme* Kaygusuz Abdal (ö. 1444) ile tanınmıştır. Onun mensur olarak kaleme aldığı eserinde âlem-i sagîr olan insan varlığıyla âlem-i kebîr (büyük âlem) olan kâinat arasında ilişki kurulur. Âlem-i sagîr olan insan, âlem-i kebîr olan kâinatın yansımasından ibarettir. Eserde insan bedenindeki çeşitli uzuvlarla yedi kat gök, on iki burç, yedi hâssiyyet, dört ruh, nefsin dört mertebesi, dört vecih ve on sekiz bin âlem arasında ilişki olduğu tezi işlenmiştir. Eser hakkında Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri* adlı çalışmasında geniş bilgi vermektedir.¹

Ârif’in (14.yy.ın ikinci yarısı 15.yy.ın başı) mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı *Nüşa-i Âlem* adlı eserinde de aynı konular daha geniş bir şekilde işlenmiştir. Eser, insanın kâinatın bir özeti olduğu ana fikri çerçevesinde yazılmıştır. Eserde, yedi kat gök, yedi gezegen, on iki burç, ay, güneş, yıldızlar, arş, kürsi, levh, kalem, cennet gibi kâinatı oluşturan temel unsurların insandaki karşılıkları ele alınmış; aynı şekilde iyi ve kötü kavramları, duyular, duyu organları, bedene ve cana ait bazı özellikler karşılaştırmalı olarak işlenmiştir. İnsan bedenindeki et, kas, kemik, damar ve kanın; göz yaşı, gülme, nefes ve insanın çıkardığı bazı seslerin âlemde karşılıkları belirtilmiş ve benzerlikleri anlatılmıştır. Bunlara ilâve olarak insanın iç dünyasında barındırdığı keder ve kaygıların, öfkeli veya sakin olmak gibi huylarının da tabiatla ilişkisi kurulmuş ve bunlar da çeşitli benzetmelerle anlatılmıştır.²

Kaygusuz Abdal’ın *Vücûd-nâme’si*, Ârifî’nin *Nüşa-i Âlem’i* ile Kemâl Paşazâde’nin *Sıfat-nâme’si*nde biri mensur ikisi manzum olmanın dışında aynı konuların işlenmesi bakımından müstereklik vardır. İnsan bedeni ile kâinat arasındaki benzerliklerden yola çıkarak her üçünde de insanın kâinatın özü olduğu teması işlenir.

19.yüzyıl Azeri şairlerinden Melikballı Gurban’ın da *Vücûd-nâme* adlı bir eseri vardır. Ancak bu eser yaşnâme türünde kaleme alınmış olup insanın anne karnına düşmesi, orada gelişmesi, doğması ve 100 yaşına kadar geçirdiği evreler ve ölümü anlatılır.³ Sıfat-nâme/Vücûd-nâme türü ile alâkası yoktur.

İnsanın kâinatın özü oluşu

Allah önce kâinatı yaratmış, sonra insanı toprak gibi maddî, ruh gibi manevî iki varlığın birleşmesinden yaratıp onun içine yerleştirmiştir. Kâinat insanın ikametgâhı olmuş ve her şey onun ihtiyacını karşılamak için var edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de de çeşitli ayetlerde belirtildiği üzere Allah insanı en mükemmel ve en üstün şekilde kusursuz yaratmıştır. “Biz hakikaten, insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık...yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık” (İsra 70),⁴ “Ey insan! Seni yaratıp düzgün ve dengeli kılan...” (İnfitar 6-7),⁵ “Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!” (Hicr 29).⁶ İnsanın üstün yaratılışına dair benzeri ayetler çoktur. İslam âlimleri önce kâinatın yaratılıp, sonra insanın onun içine en üstün vasıflarla donatılarak yerleştirilmesini insanı kâinatın özü, numunesi olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışa göre kâinatta bulunan her şeyin insanda bir örneği vardır. Tasavvufta genellikle kâinat / âlem üçe ayrılır. Akıl ve duyma ile bilinen “maddî âlem”, bu yolla bilinmeyen “manevî âlem” ve ikisi arasında köprü

¹ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983. Ayrıca eserin tasavvufi yönü üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Rahime Özdem, *Kaygusuz Abdal’ın Vücûd-nâme adlı Eserinin Tasavvufi Tahlili*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2018. Kaygusuz Abdal ve eseri üzerine yazılan şu maddeye de bakılabilir: Berna Ayaz (Haz.), *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, “Vücûd-nâme (Kaygusuz Abdal)” mad., <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaygusuz-abdal-alaeddin-gaybi> (Maddenin son güncelleme tarihi: 08.12.2020; erişim tarihi: 04.09.2022)

² Fatih Günay, “Ârif’in Nüşa-i Âlem Mesnevisinde Âlem-insan ilişkisi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, C.20, sayı 1, s.339.

³ Yaşnameler hakkında bilgi için bk. Âmil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Yaşnameler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998, s.367-488.

⁴ Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Ali Özek vd. (Haz.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.288.

⁵ Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 586.

⁶ Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, s. 262.

vazifesi gören “berzah” âlemi.⁷ İnsanda bu âlemlerin her birine karşılık olarak bir uzuv veya davranış vardır. Bu sebeple insan zübde-i âlem, kâinatın özü olarak kabul edilir.

İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem* adlı eserinde felsefeyle uğraşanların insana küçük âlem (âlem-i sagîr, âlem-i asgar), kâinata da büyük âlem (âlem-i kebîr, âlem-i ekber) dediklerini söyler. Ancak akabinde bu anlayışın, insanın görünen yönüne göre doğru olduğunu fakat insanın hakikatiyle ilgilenenler için yanlış olduğunu belirtir. İnsanın hakikatiyle ilgilenen hikmet ehillerine göre insanın suret bakımından küçük âlem; mana yönünden ise büyük âlem olduğunu bildirir ve bu düşüncesini Hz. Ali'nin “Sen seni küçük bir cisim zannedersin. Halbuki büyük âlem sende dürüldür” sözüne dayandırır.⁸

Edebî eserlerde yukarıda sözü edilen insan-âlem ilişkisinden dolayı şairler beyitlerinde genel anlamda insanı Şeyh Galib'in (ö. 1799) müsemmenin mütekerrire beytinde olduğu gibi

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen⁹

zübde-i âlem olarak nitelerlerken kâinattaki her varlığın her hususiyetin insan bedeninde veya tavırlarında temsili olduğunu vurgularlar. Buna göre şairler, Allah'ın insanı kâinatın özü/özeti olarak yarattığını, kâinata her ne varsa hepsinin insanda toplandığını bildirmişlerdir:

Bilesin kim gökde yirde her ne var
Şöyle eksüksüz kamusu sende var¹⁰

Bu makalede tanıtılacak olan Kemâl Paşazâde'nin (1534) *Sıfat-name'si* de insan-kâinat/âlem arasındaki ilişkiyi işleyen bir eserdir.

SIFAT-NÂME'NİN İNCELEMESİ

1. Eserin ismi

Eserin ismi, şairi tarafından belirtilmemekle beraber tespit edilebilen dört nüshanın üçünün başlığında “Sıfat-nâme”, birinin başlığında “Vücûd-nâme” olarak kaydedilmiştir:

- İstanbul Belediye Kütüphanesi (Yz. nr. K0402, vr. 170^b-166^a) nüshasının başlığı: *Hazâ Sıfat-nâme-i Kemâl Pâşâ-zâde*
- Ankara Milli Kütüphanesi (Yz. nr. A461/10, vr. 19^a-22^b) nüshasının başlığı: *Hazâ Sıfat -nâme.*
- İstanbul Belediye Kütüphanesi (nr. 379, vr. 36^b-37^b) nüshasının başlığı: *Vücûd-nâme-i Kemâl Pâşâ-zâde Rahmetu'llâhi 'aleyh*
- Edirne Selimiye Kütüphanesi (Yz. nr. 2203 vr. 95^b-97^a) nüshasının başlığı: *Dâsitân-ı Sıfat-nâme-i Kemâl Pâşâ-zâde Hazretleri Kuddise sirrehu'l-'azîz*

Başlıklardaki bu yapıya göre esere “Sıfat-nâme” denmesi daha uygun görülmüştür. Ayrıca muhtevası da bu başlığı desteklemektedir. Şairin sıfat kelimesini 16, 33, 46, 52. dörtlüklerde kullanması da manidardır.

2. Sıfat-nâme'nin şairi

Sıfat-nâme şairinin mahlası 58. bendde “Kemâloğlu” şeklinde geçmektedir. Eserde şairin hayatına dair başka da ipuçları bulunamamıştır. Dolayısıyla eserin hangi Kemâloğlu'na ait olduğunun tartışılması gerekir. Bilindiği gibi Kemâl Paşazâde şiirlerinde mahlas kullanmayan ender şairlerden birisidir. *Yusuf u Zeliha'sında* birkaç yerde “Ahmed”, bir kıt'ada da

⁷ Âlem düşüncesini farklı isimler ve farklı tasavvurlarla anlatmak da mümkündür. Mesela: mülk-melekût-ceberût; maddî (şehadet, halk), manevî (gayb, emr) veya onsekiz bin âlem, üçyüz altmış bin âlem gibi. Bk. Süleyman Hayri Bolay, “Âlem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 2, İstanbul 1989, s. 357-360; Süleyman Uludağ, “Âlem/Tasavvuf”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 360-361.

⁸ Ahmet Avni Konuk, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C.1, “Âdem Faslı”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 114.

⁹ Naci Okçu (Haz.), *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, (tarihsiz), e-kitap, 9-Terci-bendi-i Diğer (sayfasız), <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 11.11.2022).

¹⁰ Fatih Günay, “Ârif'in Nüsha-i Âlem Mesnevisinde Âlem-İnsan İlişkisi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, C. 20, Sayı 1, s.346.

“Kemâloğlu” mahlasını kullanmıştır. Bu demektir ki Kemâloğlu mahlasını kullanmaktadır. Ancak bu mahlası diğer hangi eserlerinde kullanmıştır ayrı bir çalışma konusu olduğu için bilemiyoruz. Kaldı ki Kemâl Paşazâde’nin sözü edilen 200’ü aşkın eserinin bugün henüz dörtte birinin bile incelemeleri yapılamamıştır.¹¹

Bu arada Kemâloğlu mahlasını kullanan diğer şairlerden biri 15.yy.da yaşamış *Ferahnâme* mesnevisinin müellifidir ki başka da bir eseri bilinmemektedir.¹² Diğer bir Kemâloğlu’da 1552’de vefat eden Yanbolulu (Bulgaristan) Beyânî’dir ki ona ait de böyle bir eserden kaynaklarda söz edilmemektedir.¹³ Hülâsa diğer “Kemâloğlu” mahlaslı şairlerin “sıfat-nâme” adlı eserleri yoktur. Buna mukabil *Sıfat-nâme* nüshalarından Milli kütüphane nüshası hariç (nr. A461/10) diğer üç nüshanın (İstanbul Belediye Ktp, Yz. nr. K0402; İstanbul Belediye Ktb. nr. 379; Selimiye Ktp, Yz. nr. 2203) başlığında eser Kemâl Paşazâde’ye ait gösterilmektedir. Netice itibariyle başka farklı bir bilgi çıkıncaya kadar eserin Kemâl Paşazâde’ye ait olduğu söylenebilir.

3. Sıfat-nâme’nin Şekil hususiyetleri

İncelemesi yapılan *Sıfat-nâme*, 10’lu (5-5) hece ölçüsüyle, her biri dört mısralık 60 dörtlük/hane halinde, koşma nazım şekliyle yazılmıştır. Koşma olduğu için kafiye düzeni “abab cccb dddb...” şeklinde olup 58. dörtlükte “Kemâloğlu” mahlası bulunmaktadır.

Bilindiği gibi koşma kelimesi “koşmak” (eklemek, katmak) fiilinden türemiş olup güftenin beste ilâvesiyle seslendirilmesi demektir. Umumiyetle destanlar gibi saz eşliğinde halka okunmak içindir. Kemaloğlu’nun bu *Sıfat-nâme*’si de saz eşliğinde okunmaya müsaittir. Koşmaların hece ölçüsü umumiyetle 11’dir. Ancak *Sıfat-nâme*’de olduğu gibi 10 veya 8, 9 hece ile yazılanlarına da rastlanmaktadır. Koşmalar konularına göre farklı isimlerle anılırlar: ölen bir kişinin ardından söylenen veya acıklı bir hadiseyi anlatan koşmalara “ağıt”, insan ve tabiat güzelliğini yansıtan övgü maksatlı koşmalara “güzelleme”, kahramanlık yiğitlik gibi konuları işleyen koşmalara “koçaklama”, yergi için yazılan koşmalara ise “taşlama” adı verilir. *Sıfat-nâme* insanı övmek ve yüceltmek için yazılan bir koşma olduğu için konu itibariyle “güzelleme” olarak nitelenebilir.¹⁴

Sıfat-nâme metninde bazı mısralar aruzun *müstefîlâtün müstefîlâtün* kalıbına da uymaktadır. Ancak bu kalıp ile yazıldığını düşünecek olursak metinde çok ciddi hatalar olduğu görülür. Oysa Kemâl Paşazâdenin vezinde bu kadar hata yapması düşünülemez. Sonuç itibariyle metnin 5+5: 10’lu hece ölçüsüyle yazıldığı kanaati daha ağır basmaktadır.

4. Sıfat-nâme’nin Muhteva hususiyetleri

Şair *Sıfat-nâme*’sini, insanla kâinat arasındaki ilişkiyi anlatmak ve böylece yaratılışı itibariyle insanın yüce bir varlık olduğunu ortaya koymak için yazmıştır. Ona göre Allah, insan bedenini her şeyden evvel ve her şeyden üstün yaratmıştır. İnsan zübde-i âlem ve âlem-i kübradır. Kâinattaki her şeyle insan vücudundaki organlar arasında ilişki vardır. Yani insan vücudundaki her bir organ, kâinattaki bir varlığın örneğidir.

Şair ilk 42 dörtlükte insan vücuduyla kâinat arasındaki ilişkiyi işlemiş, sonraki dörtlüklerde ise nasihat etmiştir.

Sıfat-nâme’de insanla kâinat arasında kurulan ilişki şöyle sıralanabilir:

- İnsan dört unsurdan meydana gelmiştir. Kâinattaki varlıklar da dört unsurdan vücut bulmuştur:
- Kan → ateş (b.10)
- Et, deri → su (bent 10)
- Balgam/safra/sevda → hak (toprak)¹⁵

¹¹ Kemâl Paşazâde üzerine yapılan çalışmalar için bk. Halis Demir – Kemal Çatılı, “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S.1, 2019, s.151-178.

¹² Süleyman peygamberin devleri cezalandırışı konusu etrafında gelişen olağanüstü maceraları hikâye eden *Ferahnâme* mesnevisinden başka bir eseri bilinmeyen 15.yy.da yaşamış Kemaloğlu’nun hayatı hakkında bilgi için bk. Mustafa Özkan, “*Ferahnâme*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.12, İstanbul 1995, s. 358-359.

¹³ Hakkında bilgi için bk. Ahmet Doğan, “Beyâhî, Şeyh Kemaloğlu, Şeyh Kemal B. Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (maddenin yayın tarihi: 02.08.2014, güncelleme tarihi: 05.12.2020).

¹⁴ Nurettin Albayrak, “Koşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2022, s. 226-227.

¹⁵ Dördüncü unsur olan “Hava” metinde işlenmemiştir.

- *İnsanın altı yönü vardır, kâinat da altı yönden vücut bulmuştur:*

İnsanın sağ	→ mağrib (batı)
İnsanın solu	→ maşrık (doğu)
İnsanın karşısı	→ Beyt-i muallâ (Yedinci kat gökteki kutsal ev)
İnsanın arkası	→ hâr ile hâşak (çer çöp, bitkiyle örtülü yer yüzü)
İnsanın başüstü	→ akl ile idrak
İnsanın ayakaltı	→ iklim-i gamnâk

- *İnsan bedeni yedi kat yer ve yedi kat göğün temsilidir:*

İnsan bedeni	→ yedi kat yer
İnsan başı	→ yedi kat gök

- *İnsan bedeni ve sıfatları, gezegenlerin ve burçların temsilidir:*

Tab'	→ Utarid (Merkür)
Lisan	→ Kamer (Ay)
Yürek	→ Zühre (Venüs)
Bağır	→ Müşteri (Jüpiter)
Öd	→ Merih (Mars)
Dalak	→ Zuhâl (Satürn)
Rûy (yüz)	→ Şems (Güneş)
Boyun	→ Sevr (Boğa burcu)
Kollar	→ Cevzâ (İkizler burcu)
Göğüs	→ Esed (Aslan burcu)
Mak'ad	→ Kavs (Yay burcu)
Dizler	→ Sünbüle (Başak burcu)
Memeler	→ burc-ı Seretân (Yengeç burcu)
Bağırsak	→ İhsan (Oğlak burcu)
Kızılbağırsak	→ Akreb (Akrep burcu)
Âşıklar	→ Delv (Kova burcu)
İki ayak	→ Hût (Balık burcu)
İki kulak	→ Hamel (Koç burcu)
Nutuk	→ Itâb
Boy	→ Tuba

- *İnsan başında yer alan yedi delik, dünyadaki yedi deryanın temsilidir:*

İkisi göz
Biri dehen (ağız)
İkisi kulak
İkisi burun

- *İnsan bedeni, kıyası olmayan bir deryanın temsilidir ki onun üzerinde bir reisin komutasında rüzgârla bir gemi seyredir:*

Gönül	→ deryâ (okyanus)
Vücut	→ keştî (gemi)
Akıl	→ rûzigâr
Şuhûd	→ reis (kaptan)
Rûh	→ hudut (sınır)

- *İnsanın bazı davranış özellikleri, gökyüzünde oluşan bazı hadiselerin temsilidir:*

Gözyaşı	→ yağmur
Gülmek	→ yıldırım
Konuşma	→ gök gürültüsü
Nefes	→ yel
Hâb (uyku)	→ ölüm
Uyanmak	→ dirilmek

- *İnsanda dört büyük meleği temsil eden unsurlar vardır:*

Akıl ve idrâk	→ Cebrâil
Fikir ve irfân	→ Mikâil
Nutk u burhân	→ İsrâfil
Dîde-i garrâ	→ Azrâil

- *İnsan davranışları ile nefsin mertebeleri arasında ilişki vardır:*¹⁶

Kabîh huy	→ nefs-i emmâre
Hudayı bilmek	→ nefs-i mutmainne
Rızayı bulmak	→ nefs-i râziyye
Safa sürmek	→ nefs-i merziyye
<i>Hile-i nefsiin sıfatı çoktur.</i>	
<i>Nefs, bed-şûmdur, çok şeyler eder.</i>	

- *İnsanın yedi azası yedi iklimin temsilidir.*

- *İnsana ait birçok uzuv içinde kalp/gönül çok mümtaz bir mevkidedir:* Kemâloğlu’na göre İnsanı çevreleyen kâinatın birçok yansıması doğrudan onda görülür. Onda ruhlar ve emvât cem olmuştur (38), dört kitap gizlidir (38), ona İslam askeri tabidir, kötü şöhretli kafirlerle kıyamete kadar cenk eder. Gönül levhasında harf-i tehecci¹⁷ ve âyet-i burhan tecelli etmiştir. Kalp Tûr-ı Sînâ’dır, onda aşk tecelli eder. Hz. Musa ve Hz. İsa onun sultanları, rehberi ise Rûh-ı Muhammedî’dir. Kalp kapsamı bakımından hududu olmayan deryadır.

Sonuç

İnsan - kâinat ilişkisi, insanın kâinatın bir numunesi olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış insanı hem kendini hem de kâinatı tanımaya yönlendirmektedir. Bu ikisi arasında cüz ve kül ilişkisi kurulur. Cüzi bilmeden küllü bilmek muhaldir. Cüz/öz yani insanı bilmek kâinatı bilmenin anahtarı, kâinatı bilmek insanın mükemmelliğini bilmenin yoludur. Her ikisini bilmek insanı yaratana yönelir. *Sıfat-nâme* bu yolu açan bir eserdir.

Sıfat-nâme’de insan uzuvlarıyla ve bazı tavırlarıyla kâinat arasında ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler eserin yazıldığı dönemin bilgisini ve inancını yansıtmaktadır.

Aynı zamanda insan-kâinat arasındaki ilişkiler edebî metinlerde de yeri geldikçe işlenmektedir. Dönemin şairleri tarafından bazen alenen bazen gizlilik içinde beyte yerleştirilmekte veya telmihte bulunmaktadır. Metinleri doğru anlayabilmek için bu ilişkileri bilme zarureti vardır.

Kaygusuz Abdal’ın yazmış olduğu *Vücûd-nâme* ile Kemâl Paşazâde’nin *Sıfat-nâme*’si arasında muhteva benzerliği vardır. Benzer teşbihler, ilişkiler kurulmuştur. Ancak biri diğerinin naziresi gibi durmamaktadır.

¹⁶ Burada nefsin mertebelerinden dördünün ismi geçmektedir. Levvâme, mülhime ve zekiyye/kâmile nefislerinden söz edilmemiştir. Bk. Süleyman Uludağ, “Nefis (tasavvuf)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul 2006, s. 528.

¹⁷ Harf-i tehecci: Kelime anlamı heceleme olup alfabe harfleri demektir.

Kemâl Paşazâde'nin *Sıfat-nâme*'si ortaya çıkıncaya kadar Ârifi'nin *Nüşa-i Âlem*'i ve Kaygusuz Abdalın *Vücûd-nâme*'si muhteva itibariyle türün iki örneği idi. *Sıfat-nâme* ile sayı üçe çıktı. Bu durum bizleri ümitlendirmiş, bu tür eserlerin adı ister *vücûd-nâme*, ister *sıfat-nâme*, isterse *Nüşa-i Âlem* olsun yazmalar bilhassa mecmualar incelendikçe başka örneklerinin de çıkacağı kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

Albayrak, Nurettin. “Koşma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. 26 (44+2C.), Ankara 2022, s.226-227. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kosma> (erişim tarihi: 13.11.2022)

Ayaz, Berna (Haz.). “Vücut-nâme (Kaygusuz Abdal)”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaygusuz-abdal-alaeddin-gaybi> (Maddenin son güncelleme tarihi: 08.12.2020; erişim tarihi: 04.09.2022)

Bayram, Parvana (Haz.). “Melikballı Gurban”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/melikballi-gurban> (Maddenin son güncelleme tarihi: 02.12.2020, Erişim tarihi: 23.08.2022)

Bolay, Süleyman Hayri. “Âlem”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 357-360.

Çavuşoğlu, Raşit. *Ferah-nâmeler ve Kemâloğlu'nun Ferah-nâmesi (İnceleme-Metin)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2014.

Çelebioğlu, Âmil. “Türk Edebiyatında Yaşnameler”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998, 367-488.

Demir, Halis – Kemal Çatılı. “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. VII, S.1, 2019, s.151-178.

Doğan, Ahmet. “Beyâhî, Şeyh Kemaloğlu, Şeyh Kemâl B. Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/beyani-seyh-kemaloglu-seyh-kemal> (Maddenin son güncelleme tarihi: 05.12.2020; erişim tarihi: 13.11.2022)

Günay, Fatih. “Ârif'in Nüsha-i Âlem Mesnevisinde Âlem -İnsan İlişkisi”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.20, sayı 1, Haziran 2018, s.339-359.

Güzel, Abdurrahman. *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

Güzel, Abdurrahman. *Kaygusuz Abdal (Alâeddîn Gaybî)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Konuk, Ahmet Avni. “Âdem Faslı”, *Muhyiddin İbnü'l-Arabi, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. C.1, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli. Haz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Okçu, Naci (Haz.). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, (tarihsiz, sayfasız), <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 11.11.2022).

Özdem, Rahime. *Kaygusuz Abdal'ın Vücut-nâme adlı Eserinin Tasavvufi Tahlili*. Akdeniz Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2018.

Özkan, Mustafa. “Ferahnâme”, *DİA*. c.12 (44+2C.), İstanbul 1995, s. 358-359.

Uludağ, Süleyman. “Âlem/Tasavvuf”, *DİA*. c. 2 (44+2C.), İstanbul 1989, s. 360-361.

Uludağ, Süleyman. “Nefis /tasavvuf”, *DİA*. c. 32 (44+2C.), İstanbul 2006, s. 526-529.

SİFAT-NÂME'NİN YAZMA NÜSHALARI

*Sıfat-nâme'*nin şu ana kadar dört yazma nüshası tespit edilebilmiştir. Karşılaştırmalı metin aşağıda künyeleri verilen bu dört nüsha üzerinden oluşturulmuştur.

Nüshaların künyeleri şöyledir:

B1: *Vücūd-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde Rahmetu'llāhi 'aleyh*
İstanbul Belediye Kütüphanesi, Bel. Yz. nr. 379, vr. 36^b-37^b
*Sıfat-nâme'*nin telif veya istinsah tarihi kayıtlı değildir.

B2: *Hazā Şıfat-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde*
İstanbul Belediye Kütüphanesi, Bel. Yz. nr. K0402, vr. 170^b-166^a
*Sıfat-nâme'*nin telif veya istinsah tarihi kayıtlı değildir.

M: *Hazā Şıfat-nâme*
Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil. Yz. nr. A461/10, vr. 19^a-22^b
*Sıfat-nâme'*nin telif veya istinsah tarihi kayıtlı değildir.

S: *Dāsītān-ı Şıfat-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde Hazretleri Kuddise sirrehu'l-'azīz*
Edirne Selimiye Kütüphanesi, Yz. nr. 2203 vr. 95^b-97^a
*Sıfat-nâme'*nin telif veya istinsah tarihi kayıtlı değildir.

SİFAT-NÂME'NİN KARŞILAŞTIRMALI METNİ

Hazā Şıfat-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde *

5+5 hece ölçüsü

1

Yedi kevākib levh ile kalem
On iki maṭla' *Allāhu a'lem*
Her ne kim vardur 'ālemi kâ'im
İnsân ṭufeylî oldu hemânâ

2

Cân ile diṇle nuṭṭ-ı 'irfânı
Gelme inkāra ètme 'işyânı
Aḥsen-i taḫvīm cism-i insânı
Mir'at-i zātum eyle temāşâ

3

Burc-ı ḥût oldu iki ayağum
Burc-ı ḥameldür iki kulağum
Şālâr-ı 'ışkda ḥâzır yarağum
Sözlerüm fehîm èt 'ākıl u dānâ

* Hazā Şıfat-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde B2, Vücūd-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde Rahmetu'llāhi 'aleyh B1, Hazā Şıfat-nâme M, Dāsītān-ı Şıfat-nâme-i Kemāl Pāşā-zāde Hazretleri Kuddise sirrehu'l-'azīz S.

1 Kevākib: kevkeb B1 // ṣālem: aṣlem: M, B2, S // vardur: var M // ṭufeylî: ṭıfl M

³ ḥût: - S // 'ışkda: 'ışkında M, 'ışka S

4

Tab'um 'utârid kamer lisânum
Zühre yüregüm vardur iz'ânum
Müşteri bağrum rûh-ı revânum
Merrîh ödümdür ayla ey bînâ

5

Dersin talağum zuhaldür cânâ
Hem oldu rüyum şems-i mücellâ
Şevr oldu boynum kollarum cevzâ
Kaddüm olupdur emsâl-i Tübâ

6

Gögsüm eseddür ey pîr-i 'irfân
Bend oldu anda güyâ bir arslan
Bu sırrı bilmez zümre-i hayvân
Şapdılar yoldan hayfâ ki hayfâ

7

İki memeler burc-ı seretândur
Cümleden zirâ ulu insândur
Hem bağırşaklar burc-ı ihsândur
Özge hikmetdür özge temâşâ

8

Kızıl bağırşak burc-ı 'akrebdür
Kavs oldu mağ'ad cânâ edebdür
Câhile güyâ nuṭṭum 'itâbdur
Sünbüle burc-ı dizlerüm şâhâ

9

Cümle merâtib cümle menâzil
Hep temâm oldu seyyâre ey dil
Delve burcudur 'âşıklarum bil
Her ne kim vardur eyleyem inşâ

10

Şerh edem şimdi çâr 'anâşırı
Âteşden olmuş kanum ey perî
Mâ'-i cârîdür et ile deri
Hâk oldu balgam şafrâ vü sevdâ

4 Zühre yüregüm: Yüregüm zühre M

5 Dersin talağum: ararsın talağum M // cânâ: ayla S // Hem oldu rüyum şems-i mücellâ: Şems oldu rüyum oldu mücellâ M // M'de son iki mısraın sıralaması ters şekildedir.

7 seretândur: seretân B1 // ulu ihsân: uludur insân B1 // ihsân: mizân B1
Birinci mısraın vezni aksamaktadır.

8 Sünbüle burc-ı dizlerüm şâhâ: delve burcudur dizlerüm şâhâ M

9 Bu dördlüğün M'deki sıralaması 2,3,1,4 şeklindedir.

10 Şerh edem şimdi çâr 'anâşırı: Şerh edelüm çâr anâşırdan sırrı M // olmuş: oldu B1, M

11

Sünük ü tırnak ey şāh-ı benām
Peykerlerüm hep öylece temām
Gel şöyle diğle bir gayri kelām
Tūtī mişāli güftār-ı ra'nā

12

Şağ cānibümde mağrib hüveydā
Şol cānibümde maşrık mücellā
Karşumdadur hem beyt-i mu'allā
Bildüğ mi remzi ey rūh-ı ra'nā

13

Başum üstinde 'aql ile idrāk
Ardumda kaldı hār ile hāşāk
Ayağum altı iklīm-i gamnāk
Şeş cihetdür bu êtdüğüm imlā

14

İklīm-i hefte şāh-ı 'azīmim
Hūr u ğılmāna dār-ı na'imim
Şirāt-ı mizān nār-ı cahīmim
Sırrımda maḥfī firdevs-i a'lā

15

Gönlümün nūrı kutb-ı 'ālemdür
Aḥsen-i taḫvīm ḥüsn-i ādemdür
Māye-i erḳam mişl-i ḥātemdür
Bendedür sırr-ı 'alleme'l-esmā

16

Yedi kat yerler cism-i za'ifüm
Cümle şüküfe ṭab'-ı laṭifüm
Deryā-yı vaḥdet zāt-ı şerifüm
Oldı şifātum lā ile illā

17

Yedi kat gökler başum olupdur
Mihrāb-ı maḥfī kaşum olupdur
Baḥr-i 'azīmet yaşum olupdur
Dīdāra qarşı cārī vü cārā

11 öylece: böylece B1 // şöyle: söyle M

12 beyt-i mu'allā: beytü'l-mu'allā M // -hem B1 // bildüğ mi: bildüğüm M

13 hār: hāk S

14 Şirāt-ı mizān: Mizān-ı şirāt M

15 Mısra sıralaması M'de 3, 1, 2, 4 şeklindedir. *alleme'l-esmā* (=isimleri öğretti) anlamında Bakara Suresi 31. Ayetten nakis iktibasır.

Ayetin mealı şöyledir: "Allah, Adem'e bütün isimlerini öğretti. Sonra onları önce meleklerle arzedip: 'Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi.'" Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, s. 5.

18

Sînemde dâğum eşcâr-ı 'âlem
Süleymân vâri destümde hâtem
Gâh hândanum bilmezem mâtem
Olurum gâhi 'ışk-ıla rüsvâ

19

Mecma'-ı imlâ oldu lisānum
Kütib-i me'ânî gonca dehānum
Bâb-ı hafâda gizlûdür cānum
Eller ayaklar şefî'-i dünyâ

20

Kulaqlarumdur nâ'ib-i çālāk
'Aşamuz oldu kûbbe-i eflāk
Belli anamuz şu ile hem hāk
Bâb-ı nihānı eyledüm ahfâ

21

Yedi deryâ var başumda benüm
İkisi gözdür biri dehenüm
İki kulaqlar ey gonca femüm
İkisi burnum bil yedi deryâ

22

Kafam olupdur 'arş-ı Raḥmānı
Mir'at edindüm vech-i Yezdānı
Halk etdi Mevlâ cism-i insānı
Cümleden evvel cümleden a'lâ

23

Şeklüm cihāna tevâriḥ oldu
Bağçeler göller cismümde tıldı
Kimisi hândan kimisi soldı
Bu resme etdüm merd ile da'vâ

24

Sidrenüñ rengi başumda benüm
Emr ü nehy oldu dünyâda dînüm
Maḥzar-ı Hakk'dur bu iki 'aynum
Zülf-i perîşân emşāl-i Tübâ

18 sînemde: sînede M // eşcâr-ı: ebḥâr-ı: B2, M // : Gâhî olurum: Olurum gâh B1, B2, S

19 Mecma': mecmû B1 // ahfâda: hayfâda B2, S // Bâb-ı hayfâda gizlûdür cānum: Bâb-ı Hakk'dur gizlû cānānum B1

20 Kulaqlarumdur: Kulaqlarındur M // Belli anamuz: Anamuz oldu B1

21 var: vardur B1

24 Sidrenüñ rengi: sūd-reng-i zarfı M // dünyâda: dünyâ vü S // maḥzar-ı: muntazır M

25

Yedi a'zamdur yedi semāvat
Sīnemde görsen şad-güne hālāt
Gönlüm uçmağı bāb-ı hafıyyāt
Ahfā içinde cennetü'l-me'vā

26

Dağlar mişali tende süñükler
Kalbüm içinde deryā-yı ekber
Tamarlarumdur çaylar ırmağlar
İliklerümdür ma'den-i şehla

27

Bedenüm kat kat yirler gibidür
Ağaç nebātāt kıllar gibidür
Kimi müferrih göller gibidür
Kimi a'lādur kimisi ednā

28

Deryā göñüldür keştī vücūdum
Rūzigār 'aqlum re'īs şühūdum
Cism-i rühānī oldı hudūdum
Sırr-ı şerī'at sağlıgum güyā

29

Hasta olursam furtuna mişlī
Çekdiğüm kayğu zulmet teselli
Şād olduğumdur gündüzün aşlı
Kahr u luṭf ile memlūdur a'zā

30

Kavgā-yı 'ālem kalbüm celāli
Āhum bulutlar ile hayāli
Gözlerüm yaşı yağmur mişali
Güldüklerümdür yıldırım-āsā

31

Gök gürüldüsi söylesem nāgāh
Yeller ağzumda nefesdür ey şāh
Bīdārlıgumdur selāmet bi'llāh
Ger hāba varsam olurum mevtā

25 görsem: gögsüm M

27 Ağaç nebātāt: ağaçlar nebāt M // kimi a'ladur: kimisi a'la B1

28 re'īs: rā'is M

30 Bu dörtlüğün ilk iki mısraı ile son iki mısraı M'de ters şekilde dizilmiştir.

32

Gêrû uyansam sanki dirildüm
 Hayr ile şerrin ta'bîrûn gördüm
 Koptı kıyâmet n'olduğın bildüm
 Haşr u neşr oldı ey rûh-ı ibkâ

33

Fi'l-i kabîhüm nefsi-i emmâra
 Nefsün şifâtun hep bende âra
 Rûhum yanında berzer ol hâra
 Gûyâ ki rûhum bir gül-i hamrâ

34

Muṭma'inneyle bildüm Hudâyı
 Râziyye geldüm buldum rızâyı
 Merziyye ile sürdüm şafâyı
 Şâfi-i kalbüm idüp muşaffâ

35

'Aql u idrâküm Cebra'îl oldı
 Fikr ü irfânum Mîkâ'îl oldı
 Nuṭṭ u burhânnum İsrâfîl oldı
 Oldı 'Azrâ'îl dîde-i ğarrâ

36

Kühsâr-ı kalbüm Tûr-i Sînâ'dur
 Hürûş-ı 'ışkum hem tecellâdur
 Rûh-ı sulṭânî anda Mûsâ'dur
 Gâh olur rûhum Meryem-i 'İsâ

37

Cümle ervâhun aşlı bir gevher
 Rûh-ı Muhammed rûhuma rehber
 Çâr-yâr ile 'Ali-i Hayder
 Bende derc oldı büsbütün dünyâ

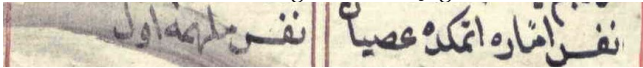
38

İklîm-i kalbüm şahrâ-yı heyhât
 Anda maḥfidür dört kitâb âyât
 Cem' oldı dilde ervâh u emvât
 Oldı vücûdum nüsha-i kübrâ

32 n'olduğın bildüm: öldüm de öldüm M // n'olduğın: n'olduğum B1

33 M'de ikinci mısra eksiktir. // rûhum: rakîbüm M

M nüshası 21a'da bu dörtlüğün altına aşağıda resmi verilen iki mısra yazılmıştır:

35 fikr: fazl M

36 kühsâr: hünkâr M // sulṭânî: sulṭân M // Gâh olur rûhum: rûh oldı gâhî M

37 derç: rûh B1 // dünyâ: rûhâ M

39

Çün ki kübrâdur nüsha-i cismüm
Cümleden a'lâ eylemiş resmüm
Bir zamân Âdem denildi ismüm
Bir zamân Havvâ bir zamân Dârâ

40

Her ne kim vardur ehl-i kerâmet
Râşid-i irşâd şâhib 'ibâdet
Benümle buldı cümle sa'âdet
Rûhumla oldu cümlesi ihyâ

41

Yedi iklimdür bu yedi a'zâm
Rûhuma tâbi' asker-i İslâm
Ceyş-i emmâre küffâr-ı bed-nâm
Tâ haşr olunca ceng eder hâlâ

42

Harf-i teheccî âyât-ı burhân
Levh-i gönülde oldu nümâyân
Gâh mahfûzum gâh perîşân
Cümle-i kâ'im eylemem ifşâ

43

Cennet isterseñ bezm-i dünyâda
Olayım dërseñ ğamdan âzâde
Kâmile şöhet eyle tenhâda
Şöhet-i câhil nâr-ı cahîmâ

44

Şirk etme Hakk'a şermsâr olma
Bî-hûde hâlî hâtıra alma
Gümrâh olursın kem işte kalma
Efkâr-ı fâsık fışkân fusûkâ

45

Setr eyle 'aybı sū-i zan etme
Ehl-i dālâlet rāhına gitme
Ġıybet fenâdur halkı incitme
Nefse aldanma ey yâr-ı şafâ

46

Hîle-i nefsün çokdur şifâtı
Degme hâl ile bulmaz memâtı
Rûh ile yâr ol bulgıl hayâtı
Zikr-i Hudâ'dan dūr olma aşlâ

40 ehl-i: şâhib-i B1 // Benümle: Cümle S // Rûhumla oldu: Ol rûhum ile M // ihyâ: a'lâ B1

42 Cümle-i kaçım: Hem cümle kaçım M

47

Tekebbür olursañ arslan olursuñ
Olma münâfık kaplan olursuñ
Bi'llâhi şoñra pişmân olursuñ
Yevm-i teblâya eylegil vefâ

48

Buğz u hasetden fâriğ ol cānâ
Hıznîr olursuñ sîretde zîrâ
Hırş u tama'dan eylegil ibrâ
Bulmak dilersen lezzet-i 'uqbâ

49

Çok yiyüp içme dombay olursuñ
Hırsızlık étme nâra girürsün
Kin tutar-ısan şoñra görürsün
Nâzenîn 'ömrün eyledün ifnâ

50

Halk-ile étme ceng ü cidâli
Kalmaya dilde dünyâ hayâli
İtdüklerinden kesb ét kemâli
Bir pîr elinden nüş eyle şahbâ

51

Şâhib-i şehvet benzer hımâra
Bed-ğûy olanlar kurd olur vara
Fitne olanın yüzleri kara
Rûz-ı mahşerde bî-dest ü bî-pâ

52

Yedüğün nâmı eylersen inkâr
Hârelik ile olduñ sezâ-vâr
Hîle şîfât-ı dilküdüñr ey yâr
Pâk eyle kendün *yevmen fe-yevmâ*

53

Fâre olanlar hırsızlık étدی
Dîvân-ı Hakk'a böylece gitdi
Nefs-i bed-şümü gör ki ne étدی
Çok figân eyler rûz-ı vâveylâ

47 Bi'llâhi şoñra: Şoñra bi'llâh M // eylegil vefâ: eyle gel vefâ B1, gel eyle vefâ S

48 eylegil: gel eyle S // ibrâ: pervâ M

49 dombay: donbay S, M, B1, B2 // ifnâ: fenâ M

50 İtdüklerinden: itdüklerindür M

51 olanlar: olanların M // olur: olup B1, B2 // vara: fâre S // bî-dest ü bî-pâ: vâle vü şeydâ M

52 eylersen: eyledün M // fe-yevmâ: fe-yevmen M // Hârelik: Harrelik B1, B2

Yevmen fe-yevmen: (=günden güne, gittikçe) anlamlarında Arapça bir ifadedir.

54

Vay eger sen kim insân olasın
Bilmeyüp kendün hayvân olasın
Tûl-i emelle seyrân olasın
Fikr eylemezsın Mevlâ'yı kaç'â

55

Lâhût ilinden geldün bu yana
Göz açup bakdun fânî cihâna
Hasretle âgâz êtdün figâna
Kârı ma'sûmun oldu vâveylâ

56

Bu harâbâta gelmezden evvel
Çok dürlü renge oldum mübeddel
Nicesi a'lâ nicesi esfel
Bir ceberütdur menzil-i 'uzmâ

57

Melekût içre sürdün şafâyı
Yédirdün anda câna gıdâyı
Nâsûda geldün gördün cefâyı
Kârımız girye *şubhân mesāvā*

58

Bu **Kemâloğlı** dergâha geldi
Oldı peşimân cürmini bildi
Tîğ-i celâlün bağrumı deldi
Raḥm ile yâ Râb eyle muşaffâ

59

Vardur umudum faẓl-ı Hüdâ'dan
Baḥr-ı mürüvvet kân-ı seḥâdan
Deryâ-yı feyzi içdüm bugün ben
Yâ Hayy ü Bâkî eyle tecellâ

60

Bu vücûdumdan olayum âgâh
Ḥande-dil olsun şâfi'î her gâh
Diyeyüm dâ'im el-hamdüli'llâh
Vêrdüm bu olsun *leylen nehārā*

54 sen kim: kim sen B1, S // rûz-ı vâveylâ: rûzî vü leylâ M

55 âgâz êtdün: êtdün âh u M // Kârı ma'sûmun oldu vâveylâ: orada ma'sûm ehl-i vâveylâ M

57 Yédirdün: bulmuşdın M // câna: rûḥa M, S // girye: giru B1, B2, oldı girü S // mesāvā: mesā'en M *şubhân mesāvā* (=sabah akşam, daima) anlamında Arapça bir ifadedir.

59 umudum: ümîdüm M // M'de ikinci ve üçüncü mısralar eksiktir // yâ: ey M

60 Ḥande-dil: anda dil M // şâfi'-i: şâfi'-i S // el-ḥamdüli'llâh: Muhammed Allâh B1 // leylen nehāra: leyl ü nehārā B1 // *leylen nehārā* (=gece gündüz, daima) anlamında Arapça bir ifadedir.